

APSTIPRINĀTS
ar Valsts policijas priekšnieka
2017.gada 04.augusta
pavēli Nr. 3487



Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija
VALSTS POLICIJA
GALVENĀ KRIMINĀLPOLICIJAS PĀRVALDE
KRIMINĀLIZLŪKOŠANAS VADĪBAS PĀRVALDE

VADLĪNIJAS „NAIDA NOZIEGUMU” IDENTIFIKĀCIJAI
UN IZMEKLĒŠANAI

Rīga

2017

VADLĪNIJAS „NAIDA NOZIEGUMU” IDENTIFIKĀCIJAI UN IZMEKLĒŠANAI

I Vadlīņu mērķis

Vadlīņu mērķis – informēt Valsts policijas amatpersonas par apstākļiem, kuri būtu ņemami vērā, lai identificētu Valsts policijai institucionāli piekritīgus „naida noziegumus” un kvalitatīvi izmeklētu tos.

Korekcijas un papildinājumus vadlīnijās laika gaitā ieviesīs tiesu prakse (judikatūra), kuras veidošanā aktīvi jāiesaistās Valsts policijas izmeklētājiem, lai sekmētu šīs kategorijas noziedzīgu nodarījumu identificēšanu un pirmstiesas izmeklēšanu.

Analizējot Valsts policijas pirmstiesas izmeklēšanas praksi un statistiku, konstatēts, ka līdz 2016.gada 31.decembrim Valsts policija lūgusi prokuratūrai uzsākt kriminālvajāšanu par „naida noziegumiem” tikai vienā kriminālprocesā Nr.11390001416. Tas var liecināt, ka izmeklētājiem nav pietiekamas izpratnes par „naida noziegumu” identificēšanu un izmeklēšanu.

Tādēļ Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvalde sadarbībā ar Valsts policijas koledžu un Drošības policiju, kā arī ņemot vērā Latvijas Cilvēktiesību centra, Tiesībsarga biroja un Ģenerālprokuratūras viedokļus, ir izstrādājusi vadlīnijas „naida noziegumu” identificēšanai un izmeklēšanai.

II Normatīvie akti un dokumenti

Jēdziens “naida noziegums” nav ietverts Latvijas normatīvajā regulējumā. Krimināltiesību speciālisti jēdzienu „naida noziegums” saprot kā noziedzīgus nodarījumus, kas paredzēti Krimināllikuma 71.pantā (Genocīds), 71.¹pantā (Aicinājums uz genocīdu), 78.pantā (Nacionāla, etniska un rasu naida izraisīšana), 149.¹pantā (Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana), 150.pantā (Sociālā naida un nesaticības izraisīšana), un jebkuru citu noziedzīgu nodarījumu, kurš izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punkts).

Jāatzīst, ka krimināltiesību teorijā nav noteikti kritēriji, pēc kuriem naidu varētu norobežot no neapmierinātības, nomāktības, izmisuma, sarūgtinājuma, bailēm, šausmām, vilšanās, skumjām, aizvainojuma, dusmām, niknuma, nicinājuma, sašutuma, nepatikas, riebuma, pretīguma, skaudības vai pat greizsirdības. Jebkurš no šiem pārdzīvojumiem var kļūt par noziedzīga nodarījuma rašanās iemeslu. Naids citu līdzīgu negatīvu jūtu spektrā ieņem vietu, kurai raksturīga lielāka ļaunuma un nelabvēlības pakāpe. Līdz ar to naidam ir liela cilvēka uzvedību determinējošā spēja. Respektīvi, naids ar lielāku varbūtību var noteikt cilvēka uzvedību, ar kuru viņš vērsīsies pret to, attiecībā uz ko viņš izjūt naidu. Neraugoties uz to, ka naids ir liels cilvēku motivējošs spēks, naids kā noziedzīga nodarījuma motīvs nav iekļauts nevienā Krimināllikumā paredzētā noziedzīga nodarījuma sastāvā kā obligāta sastāva pazīme. (*Baumanis J. Naida interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. Administratīvā un kriminālā justīcija, 4/2016 13., 14.lpp.*).

Valsts policijai no uzskaitītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem institucionāli ir piekritīgs Krimināllikuma 149.¹pants, 150.pants un jebkurš cits Valsts policijai piekritīgs noziedzīgs nodarījums, kurš izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ.

Krimināllikuma 71., 71.¹, 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšana institucionāli piekritīga Drošības policijai.

„Naida noziegumu” izmeklēšanā var tikt iesaistītas arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes pilnvarotas amatpersonas atbilstīgi savai kompetencei (*Kriminālprocesa likuma 387.panta piektā daļa*).

Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1997.gada 30.oktobra Rekomendācijā Nr. (97) 20 „Par naidu runu” ir definēts, ka „naida runa” pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem.

Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs sniedz šādu “naida nozieguma” definīciju:

A) jebkurš noziedzīgs nodarījums, tostarp noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta B daļā;

B) grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi (*Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2007. Warsaw:*

Organisation on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2008, p.11.).

III Krimināllikuma 150.pants „Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”

Krimināllikuma 150.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi veido darbības, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ. Nosakot kritērijus, kas var būt par iemeslu sociālā naida un nesaticības izraisīšanai, par prioritārām jāuzskata pazīmes, kuras persona iegūst automātiski - „bez personas gribas un piepūles” (*Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 93.-94. lpp.*), t.i., iedzimtās pazīmes, kuras persona nevar brīvi mainīt. Tomēr atsevišķās aizsargājamās pazīmes persona var iegūt dzīves laikā, piemēram, invaliditāti, bēgļa statusu utt.

Krimināllikuma 150.pantā minētā darbība var izpausties fiziska aizskāruma (vardarbība) veidā, verbāla aizskāruma veidā (mutvārdos un rakstveidā) un citā naida izpausmes veidā, piemēram, mantas tīša iznīcināšana un bojāšana - izsisti logi, pārdurtas automašīnas riepas u.c. (*Treļš Ē. Valsts policijas darbs daudznacionālajā sabiedrībā. Zinātniskā monogrāfija. Rīga: P&K, 2012, 29.-68.lpp.*).

Šīm darbībām jābūt saistītām ar zināmu publiskuma pakāpi (interneta portāli, publiska vieta utt.), kas norāda, ka sabiedrība vai tās daļa tiek ietekmēta mainīt attieksmi pret kādu konkrētu sociālu grupu. Latvijā aktuāls naida izpausmes veids ir “naida runa” internetā. Lai konstatētu, ka tā ir “naida runa” jāvērtē konkrētā izteikuma saturs. Jāvērtē ne tikai atsevišķas apstrīdētās frāzes, bet teksts kopumā; konteksts, kādā izteikumi ir pausti; izteikumu publiskuma pakāpe; aizskāruma

pakāpe; izteikumu mērķis; izteikumu iespējamā ietekme uz dažādu sabiedrisko grupu mierīgu līdzāspastāvēšanu.

Personai nav obligāti jābūt apstrīdēto izteikumu vai citāda veida naida izpausmju autoram. Noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse var izpausties arī, izplatot citu personu izteikumus, kas vērsti uz naida kurināšanu. Noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatēšanai šādās lietās svarīga būs personas subjektīvā attieksme un motivācija, veicot šādas darbības (*Tiesu prakses apkopojums lietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, 12.secinājums*).

Kā jau minēts, Krimināllikuma 150.panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajam noziedzīgajam nodarījumam ir materiāls sastāvs, jo tas paredz būtisku kaitējumu. Savukārt trešajā daļā ir formāls sastāvs, jo būtisks kaitējums nav jākonstatē. Jāpievērš uzmanība tam, ka otrajā daļā ir atsauce uz pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas sevī ietver būtisku kaitējumu (sekas). Taču trešajā daļā ir atsauce tikai uz pirmajā daļā paredzēto darbību, tādēļ nav jākonstatē būtisks kaitējums. Tas ir jāņem vērā, kvalificējot nodarījumu pēc Krimināllikuma 150.panta.

Krimināllikuma 150.panta trešās daļas dispozīcijā kā viena no kvalificējošām pazīmēm norādīta – draudi. Jāņem vērā tas, ka šeit netiek norādīts uz vardarbības piedraudējumu, bet gan vienkārši uz draudu lietošanu. Ar draudiem šajā gadījumā jāsaprot jebkāda veida piedraudējums nodarīt kaitējumu cietušajam vai viņa tuviniekam – lietot vardarbību, nogalināt, iznīcināt mantu, izpaust ziņas, kuras cietušais nevēlas publiskot u.tml. Draudi trešās daļas kontekstā ir psihiska ietekmēšana, kas var izpausties tiešos aicinājumos nodarīt kaitējumu cilvēkiem ar nolūku izraisīt naidu vai nesaticību, pamatojoties uz viņu dzimumu, vecumu, invaliditāti vai jebkuru citu pazīmi, piemēram, “*ejam sist gejus, lesbietes, tie ir necilvēki*”, „*visi invalīdi ir jāiznīcina, jo traucē apkārtējo dzīvi*”, „*sieviešu*

vadītajām automašīnām duriet riepas, lai netraucē vīriešiem uz ceļa”. Naida ierosinātajam ir jāapzinās, ka kāds, kas sadzirdējis šādus draudīgus aicinājumus, var tos īstenot. Šādi pamudinājumi var radīt satraukumu konkrētas sociālās grupas pārstāvjiem. Rezultātā var rasties nesaticība, naids un spriedze starp sabiedrību un attiecīgo sociālo grupu.

Situācijās, kad personas rīcībā konstatējamas arī citas noziedzīgu nodarījumu pazīmes, papildus Krimināllikuma 150.pantam veidojas noziedzīgu nodarījumu kopība, jo personas darbības, kuras vērstas, lai izraisītu naidu, atbilst arī citu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu sastāvam. Piemēram, persona A ir nodarījusi smagus miesas bojājumus personai B, kurai ir invaliditāte, ar nolūku sabiedrībā izraisīt sociālo naidu vai nesaticību pret personām ar invaliditāti. Šādā gadījumā noziedzīgais nodarījums ir kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 150.pantu kopībā ar Krimināllikuma 125.pantu.

Krimināllikuma 150.panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajam noziedzīgajam nodarījumam ir materiāls sastāvs, jo paredz būtisku kaitējumu, kura jēdziens ir definēts likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.pantā. Ja Krimināllikuma 150.panta pirmajā un otrajā daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma rezultātā ir radies mantisks zaudējums, tad, lai konstatētu būtisku kaitējumu, ir jāpamatojas uz likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.panta pirmās daļas 1. un 2.punktā minētajiem nosacījumiem (minimālā mēnešalga, ar likumu aizsargātās intereses). Savukārt nemateriāla rakstura būtiska kaitējuma apzīmējums ir noteikts likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23.panta pirmās daļas 3.punktā – būtisku kaitējumu rada ievērojams ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums. Profesore Valentija Liholaja un dr.iur. Diāna Hamkova uzskata, ka būtiska kaitējuma kā vērtējuma jēdziena saturs ir atkarīgs no noziedzīga nodarījuma rezultātā apdraudētajām interesēm, un tā pareiza izpratne ir

priekšnosacījums noziedzīga nodarījuma sastāva konstatācijai un pareizai noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai (*Liholaja V., Hamkova D. "Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds. 2012.gada 10.janvāris, Nr.2*). Būtiska kaitējuma satura noteikšanā jābalstās uz reāliem faktiem, tiem jāatbilst likuma jēgai un tie jāsaista ar citiem krimināltiesību jēdzieniem un tiesību normām (*AT Krimināllietu departamenta 2015.gada 8.maija lēmums lietā Nr.SKK-192/2015*). Pēc profesora Ulda Krastiņa domām, vai citu interešu apdraudējums ir ievērojams, jāvērtē katrā konkrētā noziedzīgā nodarījumā. Tā satura atklāšanā jāievēro noziedzīgā nodarījuma faktiskie apstākļi – cik nozīmīga ir aizsargājamā interese, apdraudējuma veids, tā smagums, apdraudētās intereses nesēja raksturojums, kā viņš uztvēris savas intereses apdraudējumu u. tml. Šādu apstākļu kopums ir objektīvi izvērtējams konkrētā krimināllietā pirmstiesas izmeklēšanā un tiesas procesā. Vērā ņemams var būt speciālistu atzinums par interešu aizskāruma raksturu un smagumu. Vērtējot, vai Satversmes garantēto (konstitucionālo) un ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir būtisks, jāņem vērā, ka apdraudējumam ir jābūt ievērojamam un tas jāvērtē saistībā ar konkrētā nodarījuma faktiskajiem apstākļiem (*Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds. 2012.gada 12.jūnijs, Nr.24*).

Savukārt tiesībzinātnieks Jānis Baumanis uzsver, ka Krimināllikuma 150.pantā paredzētas vēl iespējamās sekas, kuras krimināltiesiski korektāk būtu dēvēt par mērķi – izraisīt naidu vai neiecietību. Šāda normas konstrukcija neizbēgami var novest pie situācijas, kad analīzei jāpakļauj jautājums, vai naida izraisīšanas fakts var būt atzīts par būtisku kaitējumu? Naida izraisīšanas fakts, kas faktiski ir noziedzīga nodarījuma mērķa realizēšanās, var būt būtisks kaitējums, jo tas ievērojami apdraud ar likumu aizsargātas intereses sabiedriskās drošības un kārtības jomā, iedragājot iecietību un integritāti. (*Baumanis J. Naida*

interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. Administratīvā un kriminālā justīcija, 4/2016 13., 15.lpp.).

Krimināllikuma 150.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāvam ir nepieciešams tiešs nodoms. Ja to nav izdevies konstatēt, tad kriminālprocess ir izbeidzams, jo izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva (nav subjektīvās puses).

Tiesu prakse līdz šim nav izveidojusies lietās par Krimināllikuma 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu.

IV Krimināllikuma 78.pants „Nacionāla, etniska un rasu naida izraisīšana”

Kā jau minēts, noziedzīga nodarījuma izmeklēšana saskaņā ar Krimināllikuma 78.pantu ir Drošības policijas kompetence. Pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 387.panta otro daļu, Valsts policija kriminālprocesa materiālu nosūta Drošības policijai. Tādēļ izmeklētājam ir jāprot identificēt ar Krimināllikuma 78.pantu paredzētos noziegumus. Piemēram, ja naidīgs komentārs vērsts pret bēgļiem, tad jāpievērš uzmanība, vai tajā ir minēta šo personu nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā piederība. Ja komentārs vērsts pret bēgļiem, nenorādot nacionālo, etnisko, rasu vai reliģisko piederību, tad kriminālprocess jākvalificē pēc Krimināllikuma 150.panta; ja pret “*musulmaņu bēgļiem*”, “*arābu bēgļiem*” vai, piemēram, “*Sudānas bēgļiem*”, tad – pēc Krimināllikuma 78.panta.

Pēc Drošības policijas Izmeklēšanas daļas sniegtās informācijas, kas balstīta uz prakses materiāliem, par Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā

nodarījuma sastāvu var liecināt tieši, nepastarpināti izsaukumi vai aicinājumi uz vardarbību ar nolūku izraisīt naidu pret cilvēkiem, pamatojoties uz viņu nacionālo, etnisko, rasu vai reliģisko piederību.

Kvalificējot noziedzīgu nodarījumu pēc Krimināllikuma 78.panta, jāņem vērā, ka šai normai ir formāls sastāvs, un noziegums ir pabeigts ar pantā paredzēto darbību.

Noziedzīgi nodarījumi - naida izraisīšana – var būt izdarīti rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ, bet tie nav naida provocēšanas noziegumi. Piemēram, cilvēkam tiek nodarīti tīši vidēja smaguma miesas bojājumi, jo viņš ir musulmanis. Taču vainīgais neprovocē reliģisku naidu, bet motīvs noziedzīgai darbībai ir bijis cietušā reliģiskā piederība. Tādā gadījumā noziedzīgs nodarījums kvalificējams pēc Krimināllikuma 126.panta, bet reliģiskais motīvs - saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta 1.daļas 14.punktu - vainīgajam tiks inkriminēts kā atbildību pastiprinošs apstāklis. Tāda veida kriminālprocesa izmeklēšana ir Valsts policijas izmeklētāju kompetence. Ja vainīgais analogiskos apstākļos notikuma vietā atstāj publisku uzsaukumu – “*sist musulmaņus*”-, tad šādu rīcību var uzskatīt par reliģiska naida provocēšanu, un nodarījums kvalificējams pēc Krimināllikuma 78.panta. Kā jau minēts, institucionāli tā ir Drošības policijas kompetence. Tāpēc izmeklētājiem rūpīgi jāanalizē lietas apstākļi, lai noskaidrotu nozieguma motīvu, un vai vainīgais ar savu darbību provocē naidu pret rasi, nacionalitāti, etnosu vai reliģiju.

Tiesu prakse (izlase):

1.spriedums. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2014.gada 27.marta spriedums lietā Nr. K32-0309-14/6 (Nr.11840005613). Portālā www.delfi.lv publicētajam rakstam „Izraēlas ministrs: Abasa noteikumi tiešām sarunām ir neiespējami” J.R. ievietoja komentāru: „... *kas attiecas uz ebreju jautājumu* –

tiem padalām vajadzētu izdurt acis, izraut mēles, ausis aizliet ar karstu svinu. Visiem bez izņēmuma. Viņi to ir pelnījuši par pasaules ieegrūšanu neskaitāmos karos, cilvēku finansiālu paverdzināšanu, pasaules globalizēšanu un degradēšanu". Tiesa atzina apsūdzēto par vainīgu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā pēc Krimināllikuma 78.panta.

2.spriedums. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2013.gada spriedums lietā Nr. K30-0640-13/13 (Nr.11840001412). Portālā www.delfi.lv publicētajam rakstam (turpmāk tulkojums no krievu valodas) „Ārlietu ministrija: Krievijā notiek nepatiesa vēsturiska izstāde” A.V ievietoja komentāru: „*Jūs FAŠISTU lopi! Taisnība nepatīk? Nacistus turam seimā un valdībā! ES Jūs, LATVIEŠI NE IE RE DZU!*”. Tiesa atzina apsūdzēto par vainīgu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā pēc Krimināllikuma 78.panta.

3.spriedums. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2009.gada 17.februāra spriedums lietā Nr. K04-0096-09/16 (Nr.11088236107). 2007.gada 13.oktobrī četras personas, kas sevi uzskatīja par “Skinhedu” radikālās kustības dalībniekiem, nolēma rīkot vardarbīgu akciju pret čigāniem, sludinot nacionālā pārākuma ideju. “Skinhedi” vispirms piekāva divas nepilngadīgas meitenes, nodarot viņām vieglus miesas bojājumus ar īslaicīgiem veselības traucējumiem, pēc tam uzbruka divām citām personām, uzskatot tās par čigāniem. Vienu piekāva, nodarot maznozīmīgus miesas bojājumus. Tiesa visus apsūdzētos atzina par vainīgiem noziedzīgā nodarījumā pēc Krimināllikuma 78.panta otrās daļas.

V Izmeklēšanas darbības un pierādāmie apstākļi (Krimināllikuma 78.pants un 150.pants)

Izmeklējot šīs kategorijas lietas, vajadzētu uz klausīt aizdomās turētās un cietušās personas viedokli, lai objektīvi spētu izvērtēt subjektīvo pusi.

Jāvērtē arī aizdomās turētās personas uzvedība noziedzīga nodarījuma laikā un nozieguma izdarīšanas konteksts; cietušā liecības; liecinieku liecības; aizdomās turētā saistība ar naidu izraisošām organizācijām; aizdomās turētā liecību maiņa. Pierādīt subjektīvo pusi varētu būt viens no sarežģītākajiem jautājumiem ar Krimināllikuma 78.pantā un 150.pantā noteikto noziedzīgā nodarījuma sastāvu. Šim jautājumam ir jāpievērš īpaša uzmanība jau izmeklēšanas sākumā.

Lai pierādītu Krimināllikuma 149¹.pantā paredzēta noziedzīga nodarījuma sastāva esamību, gluži tāpat kā Krimināllikuma 78.pantā un 150.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāvu, nav obligāti jāpierāda, ka motīvs bija naidis. (*Baumanis J. Naida interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. Administratīvā un kriminālā justīcija, 4/2016 15.lpp.*).

Procesa virzītājam pašam ir pienākums izdarīt secinājumus, vai personas nodarījumā ir attiecīgā noziedzīgā nodarījuma, t.sk. “naida nozieguma”, sastāvs (*sk., piemēram, Rīgas apgabaltiesas 2016.gada 27.septembra spriedumu lietā Nr.11840002413*). Arī juridiskajā literatūrā ir norādīts “eksperts savā atzinumā nedrīkst skart jautājumus, kas prasa zināšanas tiesībās, jo šādi jautājumi ietilpst (..) izmeklētāja, prokurora un tiesas kompetencē.” (*Liede A. Latvijas PSR Kriminālprocess (Vispārīgā daļa) un tiesu pierādījumi, “Zvaigzne ABC”, 2010.gada atkārtotais izdevums, 181.lpp.*).

Tomēr, katrā konkrētā gadījumā procesa virzītājam saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 113.pantu ir tiesības pieaicināt speciālistu, kurš sniegs tam palīdzību, izmantojot savas speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktās, t.sk. cilvēktiesību un valodniecības, jomās un kam ir nozīme “naida noziegumu”, t.sk. “naida runas”, izmeklēšanā.

Procesa virzītājiem ir iespējas piesaistīt speciālistus no Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes, Rīgas Juridiskās augstskolas, Tiesībsarga biroja, Sabiedriskās politikas centra "Providus", Latvijas Cilvēktiesību centra un citām organizācijām.

Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja ieteikumos ir norādītas atsevišķas pazīmes, pēc kurām ir iespējams identificēt "naida noziegumus", tai skaitā "naida runas", kas liecina, ka noticis šāda veida noziedzīgs nodarījums.

Lai identificētu, vai konkrētais noziedzīgais nodarījums ir "naida noziegums", Tiesībsargs uzskata, ka jākonstatē divi kritēriji:

- a) noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir iekļauts Krimināllikumā;
- b) noziedzīgā nodarījumā ir konstatējams naids pret konkrētu aizsargājamo sabiedrības grupu.

"Naida nozieguma", tai skaitā "naida runas", identifikācijas pazīmes:

1) apstākļi, kas saistīti ar cietušo - persona ir piederīga kādai minoritāšu grupai (nacionāla, etniska, reliģiska vai seksuāla). Izpētot cietušā attiecības ar personām, kas ir piederīgas konkrētai grupai, piemēram, atbalsta sniedzēji;

2) apstākļi, kas saistīti ar uzbrukuma mērķi - situācijā, kad konstatēta īpašuma bojāšana, jāizvērtē arī īpašuma funkcionalitāte (piemēram, lūgšanu vieta, baznīca, apbedījuma vieta, piemineklis konkrētai personai, kas ir nozīmīga cietušā grupas vēsturē vai kultūrā);

3) apstākļi, kas saistīti ar aizdomās turēto - persona iepriekš ir bijusi policijas redzeslokā par līdzīgiem noziedzīgiem nodarījumiem;

4) aizdomās turētā uzvedība - jāvērtē personas komentāri, uzvedība/rīcība, rakstveida liecības, zīmes, simboli, grafiti uzraksti un notikuma vietas attēlojums (pazīmes, kas identificē rasu, etnisko, reliģisko vai ar personas dzimumu saistītus apstākļus). Reizēm šādas personas filmē noziedzīgo nodarījumu un iegūto materiālu augšupielādē datu apstrādes sistēmā;

5) apstākļi, kas saistīti ar noziedzīgā nodarījuma laiku un vietu - piemēram, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts laikā, kad personu grupai, pie kuras pieder cietušais, notiek tradicionālie svētki vai piemiņas brīdis, vai noziedzīgais nodarījums izdarīts zināmā konkrētās grupas regulāras pulcēšanās vietā. Būtiska nozīme ir apstāklim, vai noziedzīgs nodarījums konkrētajā vietā notiek atkārtoti;

6) noziedzīgā nodarījuma liecinieks vai cietušais liecina, ka noziedzīgā nodarījuma iemesls/cēlonis ir naida motīvs. Situācijā, kad nav iespējams identificēt cietušo vai liecinieku, jāuzklausā nevalstiskas organizācijas viedoklis.

Izmeklējot „naida noziegumu”, ir jāatceras, ka Kriminālprocesa likuma 95.panta otrā daļa nosaka, ka par cietušo kriminālprocesā nevar būt persona, kurai morāls aizskārums nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas vai daļas pārstāvim. Tas nozīmē, ja naida izraisīšana ir vēsta, piemēram, pret invalīdiem kā sociālu kategoriju, nodarot tikai morālu aizskārums, tad šai kategorijai piederošie indivīdi (invalīdi) kriminālprocesā nav jāatzīst par cietušajiem.

Sākotnējās kriminālprocesuālās darbības, kas attiecas uz “naida noziegumiem” sabiedriskās vietās

Saņemot informāciju par notikumu, kurā konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes - sociālā naida vai nesaticības izraisīšana, kūdīšana nacionālā, etniskā vai rasu naida dēļ, nekavējoties jāveic šādi pasākumi:

- pieņemt lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu;
- fiksējot un aprakstot iespējamās vainīgās personas izskatu un apģērbu, noskaidrot to un aizturēt;
- noskaidrot, vai noziedzīgajā nodarījumā ir cietušās personas;
- noprotināt noziedzīgā nodarījumā cietušo personu, noskaidrot, kādos apstākļos izdarīts noziegums, vai nozieguma izdarīšanas brīdī vainīgā persona vērsās ar naidīgiem izsaučieniem, kuri attiecas uz cietušā dzimumu, vecumu vai jebkādu citu pazīmi, vai vērsās ar naidīgiem izsaučieniem par nacionālo izcelsmi un/vai ādas krāsu, vai fiziski iespaidoja un nodarīja miesas bojājumus;
- noskaidrot iespējamos notikuma lieciniekus un noprotināt tos;
- apskatīt notikuma vietu, lai konstatētu, fiksētu un izņemtu pēdas un pierādījumus (uzraksti, simboli, zīmējumi, plakāti, steki, nūjas utt.);
- no apkārt esošajām, t.sk. vietējās pašvaldības, videonovērošanas kamerām izņemt videoierakstus.

Sākotnējās kriminālprocesuālās darbības, kas attiecas uz “naida noziegumiem” interneta vidē

Saņēmot informāciju par sociālajā vietnē ievietotu rakstu, komentāru vai video, kurā konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes - sociālā naida vai nesaticības izraisīšana, kūdīšana nacionālā, etniskā vai rasu naida dēļ, nekavējoties jāveic šādi pasākumi:

- izdrukāt rakstu vai komentāru;
- pieņemt lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu;
- saglabāt rakstu, komentāru vai videofailu CD-R/ DVD-R matricā vai USB zibatmiņā;

- no interneta portāla pieprasīt informāciju par *IP* adresi, no kuras ievietots raksts, komentārs vai video;
- noskaidrot *IP* adreses atrašanās vietu un personu, kura to ir reģistrējusi;
- ja raksts, komentārs vai video ievietots portālā autorizējoties no kāda sociālā tīkla lietotāja konta, tad jānoskaidro persona, kura izveidojusi attiecīgo profilu;
- ja komentāru, rakstu vai video interneta vietnē ievietojuši persona ar segvārdu, tad jānoskaidro minētās personas identifikācijas dati.

VI Diskriminācijas aizliegums

Krimināllikuma 149.¹pantā ir paredzēta kriminālatbildība par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu. Diskriminācija tiek skaidrota, kā nepamatoti atšķirīga attieksme kāda aizliegta pamata dēļ. Šie pamati ir: rase vai ādas krāsa, etniskā vai nacionālā izcelsme, politiskie vai citi uzskati, reliģiskā pārliecība, valoda, dzimums, vecums, invaliditāte, sociālā izcelsme, mantiskais stāvoklis, ģimenes stāvoklis, seksuālā orientācija, cits pamats.

Diskriminācija var būt tieša - kad atšķirīga attieksme vērsta pret personām, kas atrodas salīdzināmā situācijā, kā arī netieša - kad it kā neitrāls noteikums nostāda kādu grupu nelabvēlīgākā stāvoklī. Piemēram: cilvēks netiek pieņemts darbā, jo pieder romu (čigānu) kopienai, vai sievietei tiek atteikts pieņemt viņu darbā dzimuma dēļ. Praksē šādi gadījumi parasti tiek kvalificēti kā administratīvie pārkāpumi (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.¹⁷pants), jo šāda veida pārkāpumos netiek konstatēts būtisks kaitējums.

Īpašs diskriminācijas veids ir personas aizskaršana – tā ir no aizskartās personas viedokļa nevēlama rīcība, kas saistīta ar kādu no minētajiem pamatiem

un rada nepatīkamu, naidīgu vai biedējošu vidi. Aizliegts arī dot norādījumu diskriminēt kādu personu.

Būtisks kaitējums ir jākonstatē gan Krimināllikuma 149.¹panta pirmajā, gan otrajā daļā, kurā ir atsauce uz pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas ietver būtisku kaitējumu. Ja ar diskrimināciju saistītajā nodarījumā būtisks kaitējums nav konstatēts, tad nodarījums jāvērtē kā administratīvs pārkāpums, par kuru atbildība paredzēta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.¹⁷ pantā (Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana).

Lietās par Krimināllikuma 149.¹pantā paredzētu noziedzīgu nodarījumu tiesu prakse līdz šim nav izveidojusies.

VI Noslēguma jautājumi

Vadlīnijas ir informatīvs ieteikums, tāpēc katrs gadījums ir izskatāms individuāli.